

УДК 347.788

Зубченко Н. І., НУ «ОЮА»

**ПРОЗОРИСТЬ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:
ДО ПРОБЛЕМИ ОПРИЛЮДНЕННЯ
АВТОРЕФЕРАТІВ ТА ДИСЕРТАЦІЙ
У ВІДКРИТОМУ ДОСТУПІ**

Значний обсяг наукових досліджень в Україні породжує необхідність забезпечення прозорості та академічної доброчесності. Тому, прийняте рік тому рішення щодо обов'язкового оприлюднення авторефератів дисертацій та дисертаційних досліджень до офіційного захисту є досить прогресивним кроком для підвищення якості наукових досліджень. У зв'язку з цим вбачається необхідним аналіз забезпечення прозорості та якості наукових досліджень шляхом оприлюднення авторефератів дисертацій та дисертаційних досліджень до офіційного захисту на веб-ресурсах спеціалізованих вчених рад.

2015 рік ознаменувався значною подією для наукової спільноти – прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» і наказу Міністерства освіти № 758 від 14 липня 2015 року. Стаття 6 Закону та наказ № 758 передбачають обов'язкове ознайомлення громадськості із доробками здобувачів наукових ступенів та відгуками офіційних опонентів, призначених для розгляду дисертаційних досліджень. Ці акти відобразили якісний зрив у напрямку відкритості та прозорості наукових досліджень, і наразі є дуже прогресивним кроком для підвищення якості наукових досліджень.

Минуло більше року із моменту набуття чинності наказом МОН № 758 і, на наш погляд, може мати місце певне підведення підсумків та аналіз виконання цього наказу. У зв'язку із значним обсягом наукових досліджень в Україні ми вважаємо за потрібне проаналізувати діяльність спеціалізованих вчених рад за спеціальностями юридичної спрямованості (12.00.01 – 12.00.12, 19.00.06).

За основу аналізу було взято перелік спеціалізованих вчених рад станом на 10 березня 2016 року, виокремлено спеціалізовані вчені ради з юридичних наук, та встановлено відповідність між діяльністю спеціалізованих вчених рад і відображенням цієї діяльності на електронних ресурсах установ, де функціонують зазначені спеціалізовані вчені ради. Наочним відображенням постійного моніторингу може слугувати створений Науковою бібліотекою НУ «ОЮА» Реєстр електронних ресурсів, призначених для оприлюднення дисертаційних досліджень здобувачів наукових ступенів та відгуків офіційних опонентів з проблем держави і права spetsrady.library.onua.edu.ua.

Відповідно до частини п'ятої статті 6 Закону України «Про вищу освіту» та з метою ознайомлення наукової громадськості з доробком здобувачів наукових ступенів та відгуками офіційних опонентів, призначених для розгляду дисертацій в установленому законодавством порядку, а також на підставі наказу МОН № 758 від 14.07.15 року (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 22 липня 2015 р. за № 885/27330) оприлюднюються (в режимі читання):

- примірник дисертації в електронному вигляді – не пізніше ніж за 10 календарних днів до дати захисту дисертації, зазначеної в авторефераті дисертації (у разі підготовки дисертації у вигляді опублікованої монографії оприлюднюється автореферат дисертації в електронному вигляді);

- відгуки офіційних опонентів у електронному вигляді – не пізніше ніж за 10 календарних днів до дати захисту дисертації, зазначеної в авторефераті дисертації;

- автореферат дисертації – не пізніше ніж за 30 календарних днів до дати захисту дисертації, зазначеної в авторефераті дисертації.

Зазначені матеріали зберігаються у відкритому доступі протягом трьох місяців з дати видачі диплома доктора філософії або доктора наук. Такий порядок в ідеалі має бути дотриманий відповідальними особами спеціалізованих вчених рад, аби належним чином оприлюднити доробок здобувачів наукових ступенів.

Однак на практиці існує низка проблемних моментів, які створюють певні труднощі у реалізації положень вищезазначених актів.

1. Наказ Міністерства освіти і науки № 758 від 14.07.15 року при всій його прогресивності та спрямованості на гідний результат, має декілька недоліків, зокрема:

- у п. 1 ч. 1 Наказу зазначається, що дисертація, автореферат та відгуки офіційних опонентів мають розміщатися на офіційному веб-сайті установи, вчена рада якого прийняла дисертацію до захисту. Проте, не деталізується, чи має бути окремий розділ для такого розміщення, чи таке розміщення відбуватиметься на субдоменних ресурсах, чи на окремому науковому порталі установи. З аналізу практики розміщення зазначених матеріалів випливає необхідність конкретизації положення Наказу щодо локалізації розміщення вищезазначених матеріалів.

- у п. 2 ч. 1 Наказу визначено строки, протягом яких дисертаційні матеріали зберігаються у відкритому доступі – три місяці з дати видачі диплома доктора філософії або доктора наук. Проте, зауважимо, що це положення не визначає порядок дій після спливу зазначених строків, чим і має бути доповнене. Дії після спливу зазначених строків, на наш погляд, мають враховувати волевиявлення авторів робіт, які відповідно, можуть або дозволити подальше перебування їх робіт у відкритому доступі, або обмежити такий, або взагалі закрити доступ до роботи.

2. Проблемним є формальне ставлення представників спеціалізованих вчених рад до виконання вищезазначеного Наказу МОН №758, відповідно, розміщення дисертаційних матеріалів в деяких випадках або взагалі не відбувається, або розміщується з порушенням строків тощо.

Але, попри перераховані недоліки, слід зазначити і позитивні моменти. Зокрема, прийняття такого революційного для науки рішення заклато наріжний камінь для подальшого забезпечення прозорості наукових досліджень в Україні та можливості виходу на рівень світового наукового спілкування. Крім того, розміщення дисертаційних матеріалів у відкритому доступі сприяє й обізнаності українських дослідників у сучасних тенденціях розвитку науки в нашій державі, а через те – підвищенню рейтингу українських науковців.

Варто зазначити, що з проведеного аналізу випливає «неоднорідність» виконання положень щодо оприлюднення наукових доробків науковців України. Зокрема, слід вказати, що дисертаційні матеріали розміщуються на різноманітних ресурсах, часто у таких локаціях веб-ресурсів, які простим пошуком дуже складно знайти. Аналіз оприлюднення дозволив визначити такі результати:

1) дисертаційні матеріали оприлюднюються на таких веб-ресурсах, як: веб-сайти установи, де функціонує спеціалізована вчена рада, суб-домен веб-сайту установи, окремий ресурс установи, репозиторій установи або будь-який інший ресурс.

2) оприлюднення дисертаційних матеріалів доцільно проводити, враховуючи необхідність зазначення не тільки прізвища автора, як це часто робиться, але й певної інформації щодо документів – назву дисертаційного дослідження, науковий ступінь, на який претендує особа, офіційних опонентів та наукового керівника (консультанта). Все це може міститися у бібліографічному описі до дисертаційного матеріалу, проте наразі це майже не враховується, хоча подібний опис надає можливість оцінити доробок науковця з боку статистичного.

3) Наказ МОН № 758 наголошує на необхідності розміщення дисертаційних матеріалів для ознайомлення (виділено нами – Н.З.), це передбачає певний захищений від несанкціонованого копіювання (та й надалі – плагіату) тексту досліджень. Гарний прикладом може слугувати методика, вироблена спеціалізованою вченою радою у Національній академії внутрішніх справ України – дисертаційні матеріали розміщуються на веб-сайті установи, в окремому розділі «Наукова діяльність – Спеціалізовані вчені ради», документи оброблено та розміщено на веб-ресурсі за допомогою програмного продукту Adobe Flash Player. Іншим позитивним прикладом захисту тексту досліджень є розміщення дисертаційних матеріалів спеціалізованими вченими радами у Національному університеті «Одеська юридична академія». Оприлюднення дисертаційних ма-

теріалів проходить два своєрідні етапи – на офіційному веб-сайті установи публікується оголошення про захист дисертації, а самі матеріали розміщуються в Інституційному репозиторії НУ «ОЮА» з детальним описом матеріалів, що включає: бібліографічний опис, анотації та ключові слова трьома мовами, відомості щодо наукового керівника (консультанта), офіційних опонентів, а сам файл дисертації розміщується у захищеному від копіювання та редагування PDF-форматі.

4) Низка спеціалізованих вчених рад взагалі ігнорують положення Наказу № 758, що є результатом непрозорої діяльності спеціалізованих рад або некомпетентності у оприлюдненні доробків здобувачів наукових ступенів.

5) п. 2 ст. 1 Наказу № 758 зазначає, що «розміщені відповідно до підпункту 1 пункту 1 наказу матеріали зберігаються у відкритому доступі <...> протягом трьох місяців з дати видачі диплома доктора філософії або доктора наук. Таким чином, постає питання щодо того, що потрібно робити після спливу вказаного терміну? Наразі офіційного вирішення цього питання немає, тож уповноважені представники спеціалізованих вчених рад йдуть двома шляхами – або повністю видаляють дисертаційні матеріали, або взагалі не провадять жодних дій. Ця проблема має бути вирішена шляхом, наприклад, вироблення своєрідної заяви автора дисертаційної роботи, де вказувалося б, що необхідно зробити з оприлюдненими матеріалами після спливу вищезазначеного терміну.

Проведений аналіз породжує необхідність запровадити деякі пропозиції щодо поліпшення діяльності спеціалізованих вчених рад у бік більшої прозорості наукових досліджень.

По-перше, необхідно провести певний «лікбез» для представників спеціалізованих вчених рад, відповідальних за оприлюднення доробків здобувачів наукових ступенів. Це може проводитися навіть за допомогою онлайн-тренінгу.

По-друге, необхідна уніфікація способів оприлюднення та технологій, що можуть бути застосовані. Для цього законодавчо має бути визначено локацію розміщення (веб-сайт, репозиторій, суб-домен тощо), формат розміщення (Flash, PDF тощо), метадані, що мають бути вказані.

По-третє, на наш погляд, необхідно впровадити одноманітний опис дисертаційних матеріалів, тобто мають бути наявними бібліографічний опис, анотації та ключові слова трьома мовами, відомості про наукового керівника (консультанта), відомості про

офіційних опонентів. Ця вимога впливає із того, що матеріали мають вільно індексуватися пошуковими машинами задля підвищення рейтингу науковця в першу чергу.

По-четверте, необхідно чітко визначити порядок дій з дисертаційними матеріалами після спливу трьох місяців з дати видачі диплома доктора філософії або доктора наук – подальше перебування їх у відкритому доступі, обмеження доступу чи видалення за бажанням автора дослідження.

По-п'яте, варто переглянути формат діяльності спеціалізованих вчених рад з урахуванням переходу від формалізованого підходу до оприлюднення дисертаційних досліджень до більш практично і прозоро-орієнтованого підходу.

Все це сприятиме підвищенню прозорості наукових досліджень в Україні та дозволить не лише поліпшити обізнаність вітчизняних дослідників, але й вийти на світовий рівень наукових досліджень.

Значительный объем научных исследований в Украине порождает необходимость обеспечения прозрачности и академической честности. Поэтому, принятое решение об обязательном опубликовании авторефератов диссертаций и диссертационных исследований до официальной защиты является довольно прогрессивным шагом для повышения качества научных исследований. В связи с этим видится необходимым анализ обеспечения прозрачности и качества научных исследований путем опубликования авторефератов диссертаций и диссертационных исследований до официальной защиты на веб-ресурсах специализированных ученых советов.

A significant amount of researches in Ukraine creates the need to ensure transparency and academic integrity. Therefore, the decision made a year ago on the mandatory publication of abstracts of theses and dissertations before official protection is quite a progressive step towards improving the quality of research. In connection with this it is deemed necessary to analyze the ensuring of the transparency and quality of research by publishing abstracts of theses and dissertations before official protection at web resources of specialized academic councils. The article points to the need to unify the publication of abstracts, dissertations and official opponents' reviews. The necessity of determining the course of action of theses materials after the expiry of three months from the date of issue of the diploma (PhD or doctorate) is marked.